

Inklusion – og den folkeoplysende voksenundervisning

- et DFS udviklingsprojekt

Niels-Anton Svendsen, DOF

Lene Buerup Andersen, LOF

Oktober 2013

Projektet er støttet af Kulturministeriets puljemidler til udvikling og omstilling af den lokale folkeoplysning, administreret af Dansk Folkeoplysnings Samråd.

Indholdsfortegnelse

1. Resume.	3
2. Baggrund for udviklingsprojektet.	4
3. Inklusion – hvad er det?	4
3.1 Danske Handicaporganisationers syn på inklusion	5
3.2 Folkeoplysningsloven	7
3.3 FN's konvention om rettigheder for personer med handicap	8
4. Udviklingstendenser i den folkeoplysende voksenundervisning	9
5. Spørgeskemaundersøgelse	10
5.1. Skoleledernes svar	11
5.2. Lærernes svar	12
5.3. Opsummering spørgeskemaundersøgelse	13
6. Kvalitative interviews	14
6.1 DOF Rødovre Kulturelle Aftenskoles KOL-kor	15
6.1.1 Deltagerinterviews KOL-kor	15
6.1.2 Opsummering af deltagerinterviews	15
6.1.3 Lærerinterview	16
6.1.4 Skolelederinterview	16
6.2 APA – fødselsforberedelse, efterfødsel og kursus i børnemotorik.	17
6.2.1 Deltagerinterviews APA	18
6.2.2 Opsummering af deltagerinterviews	20
6.2.3 Lærerinterview	20
6.2.4 Skolelederinterview	21
7. Konklusion	22
8. Katalog over mulige initiativer	22
8.1. Tilgængelighedsikoner	23
8.2 Blandede hold	23
8.3. Folkeoplysningslovens § 44, stk. 2	23
8.4. Ledsagerordning	24
8.5. "Førstehjælps"-vejledninger til lærerne	24
8.6. Efteruddannelse af ledere og lærere	25
8.7. Lovgivningsmæssige incitamenter	25
8.8 Forsøg og forskning med hensyn til inkluderende folkeoplysning	25
9. Bilag	26
9.1 Elektronisk spørgeskema til skoleleder	26
9.2 Elektronisk spørgeskema til lærere	29
9.3 Interviewguide til deltagere – KOL-koret	33
9.4 Interviewguide – lærer på KOL-kor.	34
9.5 Interviewguide skoleleder – KOL-kor	35
9.6 Interviewguide til deltagere (APA):	35
9.7 Interviewguide til den blinde deltager	35
9.8 Interviewguide til lærer (APA)	36
9.9 Interviewguide skoleleder APA	37
9.10 Link til FN konvention om rettigheder for personer med handicap	37
9.11 Oplev KOL-koret på YouTube:	37

1. Resume.

Formålet med projektet har været at analysere udviklingen i folkeoplysningen i relation til begrebet inklusion.

Vi valgte først at se på udviklingen af de forskellige tilrettelæggelsesformer i perioden 2006 – 2011 i de fem landsdækkende oplysningsforbund for at få en idé om den særligt tilrettelagte handicapundervisning var stigende, hvilket måske kunne tale for mindre inklusion eller faldende, hvilket måske kunne tale for øget inklusion, altså flere handicappede deltagere på almene hold.

Dernæst har vi udarbejdet et elektronisk spørgeskema til skoleledere og lærere.

Spørgeskemaerne har haft til formål at grave dybere ned bag tallene i udviklingen af tilrettelæggelsesformerne, som nævnt ovenfor. Vi har især fokuseret på at få oplysninger frem om skoleledernes og lærernes pædagogiske, holdningsmæssige og incitamentsmæssige barrierer, samt deres syn på eventuelt lovgivningsmæssige barrierer.

Vi sendte spørgeskemaet ud til 20 skoleledere, 10 fra DOF og 10 fra LOF. Skolelederne sendte på vores foranledning et spørgeskema ud til relevante lærere. Vi fik svar fra 18 skoleledere og 44 lærere. Hvordan lærerne fordeler sig på de 2 oplysningsforbund ved vi ikke, da undersøgelsen har været anonym.

I forlængelse af spørgeskemaundersøgelsen valgte vi at grave endnu et spadestik dybere ved at interviewe relevante personer på to udvalgte hold:

- et hold i fødselsforberedelse, hvor der deltog en blind deltager og
- et KOL-kor, hvor der deltog – og fortsat deltager - personer både med og uden KOL.

Via telefoninterviewene har vi fået lejlighed til at komme tættere på hvilke barrierer, der kan være for øget inklusion, men også forslag til muligheder for øget inklusion.

Som baggrund for vores arbejde ligger FN's konvention om rettigheder for personer med handicap, som Danmark ratificerede i 2009, som også er beskrevet i rapporten, ligesom vi har foldet de muligheder og barrierer ud, der ligger i den eksisterende folkeoplysningslov.

Sidst i rapporten konkluderer vi på undersøgelseernes resultat og giver nogle pejlemærker, på hvordan man kan medvirke til at nedbryde barriererne for inklusion. Vi kommer med nogle konkrete forslag, der vil kunne øge

mulighederne for inklusion af flere handicappede deltagere i den folkeoplysende voksenundervisning.

2. Baggrund for udviklingsprojektet.

På de fleste områder indenfor undervisning og uddannelse arbejdes målrettet på at inkludere personer med handicap i de almindelige tilbud i overensstemmelse med de grundlæggende principper i FN's konvention om rettigheder for personer med handicap, som Danmark ratificerede i 2009.

For undervisnings- og uddannelsesinstitutionerne stiller det en række nye krav.

Indenfor den folkeoplysende voksenundervisning har vi ikke på nuværende tidspunkt haft en debat om øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning.

Fra flere sider peges på, at undervisning af personer med et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne modtager en større og større del af den kommunale ramme til den folkeoplysende voksenundervisning. Vi ser eksempler på, at kommuner nedsætter den maksimale tilskudsbrøk til denne tilrettelæggelsesform og/eller indfører andre begrænsninger og dermed skaber ulige vilkår for mennesker med handicap og mennesker uden handicap i strid med FN konventionens principper.

Med dette udviklingsprojekt ønsker vi på baggrund af udviklingen i perioden 2007-2011 at sætte fokus på en række barrierer for en øget inklusion, men også fremføre en række forslag, der kunne føre til mere inkluderende undervisning indenfor den folkeoplysende voksenundervisning.

3. Inklusion – hvad er det?

Begrebet inklusion må nærmeste betegnes som et multidimensionelt begreb, der rummer mange forskellige aspekter.

Det er det modsatte af eksklusion, hvor personer afskæres fra hel eller delvis deltagelse i samfundslivet. Det er også betegnelsen for en vision, hvor alle personer – handicappede eller ej – har lige muligheder for aktivt medborgerskab. Her kan passende henvises til folkeoplysningslovens § 7, stk. 1, hvor formålet med den folkeoplysende voksenundervisning beskrives.

Inklusion indebærer også sociale fælleskaber, hvor der er plads til at mangfoldigheden kan udfoldes til gavn og glæde for alle.

Nu var inklusions-begrebet ikke opfundet på Grundtvigs tid, men at forløse det potentiale, der ligger i forskelligheden, må siges at være helt i hans ånd!

Inklusion forudsætter gensidig respekt og forståelse for hinandens livssituation og en vilje til målrettet at arbejde hen mod det inkluderende samfund.

I debatten om inklusion i folkeskolen indgår meget økonomi. At inklusion blot er et forsøg på at spare.

Som det fremgår af vores undersøgelser, er netop den høje deltagerbetaling, der allerede er i den folkeoplysende voksenundervisning, en ikke uvæsentlig hæmsko for øget inklusion.

Pædagogisk stiller inklusion nye store krav til læreren både med hensyn til forberedelse og gennemførelse. Også skolelederne udfordres, da de har et overordnet ansvar for, at alle deltagere får det udbytte af kurset, som de havde håbet på, da de tilmeldte sig og betalte en relativ høj deltagerbetaling.

Denne problemstilling berører vi nærmere i denne rapport.

3.1 Danske Handicaporganisationers syn på inklusion

Vi har bedt Stig Langvad, formand for Danske Handicaporganisationer og medlem af den FN komite, der hvert 4 år skal vurdere de enkelte deltagerstaters rapport om hvordan det går med implementeringen af konventionens bestemmelser, om at bidrage med Danske Handicaporganisationers syn på inklusion.

”Inkluderende undervisning og uddannelse for alle – gennem hele livet.

I 2006 fik verden handicapkonventionen, der beskriver menneskerettigheder som de skal opleves af personer med handicap. Dermed fik vi en slags facitliste, som beskriver, hvad det er, vi skal gøre for at sikre personer med handicap imod diskrimination, hvilket omfatter enhver sondring, udelukkelse eller begrænsning på grund af et handicap, hvis formål eller virkning er at svække eller ophæve den ligelige anerkendelse, nydelse eller udøvelse af alle menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på det politiske, økonomiske, sociale, kulturelle, civile eller et hvilket som helst andet område. Dette omfatter alle former for diskrimination, herunder nægtelse af rimelig tilpasning (kompensationen).

Handicapbegrebet i handicapkonventionen omfatter personer, der har en langvarig fysisk, psykisk, intellektuel eller sensorisk funktionsnedsættelse, som i samspil med forskellige barrierer kan hindre dem i fuldt og effektivt at deltage i samfundslivet på lige fod med andre.

Når der tales om et handicap, er det afgørende at forstå, at der er tale om et begreb under udvikling, og at handicap er et resultat af samspillet mellem personer med funktionsnedsættelse og holdningsbestemte og omgivelsesmæssige barrierer, som hindrer dem i fuldt og effektivt at deltage i samfundslivet på lige fod med andre.

Der er nogle grundlæggende principper, som altid skal tages i betragtning, når

man skal sikre sig imod diskrimination på baggrund af handicap. Der skal være respekt for forskellighed og accept af personer med handicap som en del af den menneskelige mangfoldighed og af menneskeheden. Man skal anerkende behovet for at fremme og beskytte menneskerettighederne for alle personer med handicap, herunder personer med behov for mere intensiv støtte. Man skal ligeledes anerkende værdien af de nuværende og fremtidige bidrag fra personer med handicap til den generelle trivsel og mangfoldighed i samfundet, og at det vil give personer med handicap et stærkere tilhørsforhold og medføre betydelige fremskridt i samfundets menneskelige, sociale og økonomiske udvikling. Og det er endvidere et grundlæggende princip, at personer med handicap har ret til personlig autonomi og uafhængighed, herunder frihed til at træffe egne valg

Når talen falder på undervisning og uddannelse, så har vi siden 1993 arbejdet med inklusion som begreb for undervisning og uddannelse for børn, unge, voksne og ældre med handicap. Det har imidlertid ikke betydet, at der har udviklet sig en generel forståelse af begrebet "inklusion". Med handicapkonventionen kommer vi tættere på at kunne forstå dette begreb, og derfor giver den en langt bedre mulighed for at leve op til inklusion i den livslange undervisning og uddannelse. Men det er afgørende at erkende, at inklusion ikke kun handler om undervisning og uddannelse, men handler om, hvordan personer med handicap, uanset alder eller køn, får mulighed for at være ligeværdige borgere og deltage i alle sammenhænge, hvor den enkelte selv ønsker at deltage.

Grundlæggende må man sige, at inklusion handler om at samfundet til enhver tid indrettes således, at det tager højde for befolkningens mangfoldighed og omfatter alle – det minder meget om det, som vi normalt henviser til med begrebet sektoransvar. Men ikke nok med, at det taler om, hvem det er, der har ansvaret for at indrette vores samfund i overensstemmelse med borgernes behov, der er også et krav om, at der tages hensyn til alle de behov, som de forskellige grupper af befolkningen har, også personer med handicap. Der fastsættes også nogle principper for, hvordan inklusionen skal realiseres. Det skal ske gennem synlighed af den enkelte blandt alle andre. Ingen må gemmes væk. Alle skal have deres plads, således vi alle kan blive bekendt med samfundets mangfoldighed. Inklusion forudsætter også, at vi laver noget sammen, fordi det er den bedste måde at skabe kendskab til og respekt for hinanden. Og vi kan kun være synlige og handle sammen, hvis vi har mulighed for at gøre det i fællesskab i lokalsamfundet, dér hvor vi bor. Med inklusionen følger også retten til at udfolde sit eget potentiale, og forpligtelsen til at sikre de rammer, hvor under det kan foregå – uanset enhver form for baggrund, såsom alder, køn eller etnisk tilhørsforhold.

Hvis vi nærmer os en inkluderende undervisning og uddannelse i forhold til personer med handicap, er det vigtigt at holde fast i, at der er en rettighed til undervisning og uddannelse for alle personer med handicap. Det skal ske

gennem det inkluderende undervisnings- og uddannelsessystem på alle niveauer, inklusiv gennem livslang læring. Målet med undervisning og uddannelse skal være at opnå den fulde personlige udvikling, så den enkelte person skal kunne udvikle sin personlighed, sine evner og sin kreativitet psykisk og fysisk fuldt ud. Den enkelte skal derfor gives optimale muligheder for at udfolde sit potentiale maksimalt, hvilket blandt andet skal ske gennem en udfordring på lige fod med andre. Undervisnings- og uddannelsessystemet skal derfor indrettes på en sådan måde, at ingen personer med handicap udelukkes, og at undervisning og uddannelse skal være mulig dér, hvor man bor. Der skal foretages en rimelig tilpasning ud fra den enkeltes behov, for eksempel gennem specialpædagogisk støtte, hjælpemidler eller på anden måde."

3.2 Folkeoplysningsloven

I folkeoplysningslovens § 7 stk. 1 står at formålet med den folkeoplysende voksenundervisning "er at fremme demokratiforståelse og aktivt medborgerskab og med udgangspunkt i undervisningen at øge deltagernes almene og faglige indsigt og færdigheder. Sigtet er at styrke den enkeltes evne og lyst til at tage ansvar for eget liv og til at deltage aktivt og engageret i samfundslivet." et fint formål, der i princippet inkluderer alle medborgere, herunder handicappede.

I lovens § 8 stk. 2 fremgår det, at der kan ydes særlige supplerende tilskud til leder- og læreraflønning, for deltagere med handicap i relation til undervisning i et konkret emne. Det er dog op til de enkelte kommuner, nærmere at definere hvad det øgede tilskud skal have for en størrelse dog maksimalt 8/9.

Det vil sige at der kan være vidt forskellige forhold for den handicappede alt efter hvilken kommune, hun eller han er bosat i, hvilket næppe kan være i overensstemmelse med FN konventionen.

Det særlige tilskud anvendes ofte til at sikre rene handicaphold med få deltagere, og kun i mindre omfang til at inkludere handicappede på almene hold.

I folkeoplysningslovens kapitel 6 er beskrevet, hvordan og i hvilket omfang kommunerne stiller lokaler til rådighed for folkeoplysningen.

Her er det især vigtigt at være opmærksom på § 21, stk. 3 hvoraf det fremgår, at ved anvisning af lokaler, der er særlig egnede til folkeoplysende virksomhed for handicappede, skal anvisning til sådan virksomhed dog normalt ske før anvisning til anden virksomhed. Det indebærer, at her er den normale prioritering: børn/unge – folkeoplysende voksenundervisning – folkeoplysende aktiviteter for voksne sat ud af kraft.

Af lovens § 44, stk. 2 fremgår, at ministeren yder tilskud til handicappedes deltagelse i folkeoplysende virksomhed. Den bestemmelse kommer vi nærmere ind på under punkt 8.3.

Der er således i folkeoplysningsloven incitament, der peger i retning af øget inklusion (mulighed for særlige lokaler og særligt tilskud) og incitament, eller rettere beføjelser, der peger i den modsatte retning (kommunerne mulighed for at begrænse tilskud og dermed stille borgere forskelligt).

3.3 FN's konvention om rettigheder for personer med handicap

Den 28. maj 2009 ratificerede Danmark FN's konvention om rettigheder for personer med handicap. Den var herefter retslig bindende for Danmark.

Den skal fremhæves i denne rapport, da den bygger på principper om fuld og effektiv deltagelse og inklusion i samfundslivet (Artikel 3 pkt. c) samt lige muligheder (Artikel 3 pkt. e).

Konventionen beskriver blandt andet en række sociale, økonomiske og kulturelle rettigheder som omfatter lige adgang til skolegang og alle former for videregående uddannelse, til livslang læring, til arbejdsmarkedet, til en tilfredsstillende levestandard og til deltagelse i kultur- og fritidsliv og sport, herunder til rejser og turisme.

Opfyldelsen af disse rettigheder skal ske gradvist, i overensstemmelse med det, der kaldes princippet om progressiv realisering, det vil sige i overensstemmelse med landets økonomiske bæreevne og sociale udvikling.

Artikel 19 handler om retten til et selvstændigt liv og til at være inkluderet i samfundet, det skal blandt andet ske ved at samfundets tilbud og faciliteter til den almene befolkning skal være tilgængelige for personer med handicap på lige fod med andre og tage hensyn til deres behov.

Artikel 24 handler om uddannelse og i punkt 5 er angivet: "Deltagerstaterne skal sikre, at personer med handicap har adgang til almindelige videregående uddannelser, erhvervsuddannelser, voksenundervisning og livslang læring uden diskrimination og på lige fod med andre. Med henblik herpå skal deltagerstaterne sikre, at der sørges for en rimelig tilpasning til personer med handicap."

Artikel 30 handler om deltagelse i kulturlivet, rekreative tilbud, fritidsaktiviteter og idræt. Af artiklens punkt 5 fremgår: "Deltagerstaterne skal træffe passende foranstaltninger til at gøre det muligt for personer med handicap at udvikle og udnytte deres kreative, kunstneriske og intellektuelle potentiale, ikke alene til gavn for dem selv, men også til berigelse for samfundet."

Sammenfattende sætter handicapkonventionen fokus på

- Inklusion
- Lige muligheder
- Ikke-diskrimination

Danmark er forpligtet til at afgive rapport til FN systemet hvert 4. år med henblik på at oplyse, hvad man har gjort for at implementere konventionens bestemmelser.

4. Udviklingstendenser i den folkeoplysende voksenundervisning

Til belysning af udviklingstendenser har vi indsamlet data fra de folkeoplysende landsorganisationer, der udgør Oplysningsforbundenes Fællesråd, der står for over 90 % af den samlede folkeoplysende voksenundervisning i Danmark.

År	Almen undervisning i lektioner	Handicapundervisning i lektioner	Lektioner i alt
2006	1.002.325	405.888	1.408.213
2007	1.016.573	414.420	1.430.993
2008	974.840	406.870	1.381.710
2009	966.917	424.546	1.391.463
2010	962.512	406.603	1.369.115
2011	950.520	420.878	1.371.398

Tabellen viser, at i perioden 2006-2011 er den almene undervisning faldet med 5,17 %. Der er siden 2007 tale om et jævnt fald pr. år.

Handicapundervisningen er i samme periode steget med 3,69 %. At aktiviteten i ulige år ligger 10 – 20.000 lektioner højere, har vi ingen forklaring på.

Tabellen viser også, at i 2011 udgjorde handicapundervisningen 30,69 % af det samlede antal lektioner.

Ifølge en SFI¹ undersøgelse fra 2012 er andelen af personer, der oplyser at de har et handicap eller længerevarende sygdomsforløb på godt 17 % i 2012. Det er derfor interessant at observere at handicapundervisningen i aftenskolen udgør en langt større andel, end andelen af handicappede ellers ville tilsige. Det kan skyldes at de handicappede enten deltagere mere i

¹ SFI rapport: Handicap og beskæftigelse 2020 – 2012.

aftenskoleundervisning end ikke handicappede, at definitionen af handicap ikke er entydig og at der enten er for få registeret i SFI rapporten eller at personer, der definerer sig selv som handicappede i aftenskolen, ikke vil definere sig som handicappede andre steder.

5. Spørgeskemaundersøgelse

For at få et indblik i hvordan skolerne (her skolelederen) og lærerne ser på inklusion i forhold til personer med handicap, har vi udarbejdet spørgeskemaer til skoleledere og til lærere. Formålet med spørgeskemaet har været at få en nærmere belysning af mulige barrierer for en øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning. Vi har stillet hver gruppe mellem 13 og 16 spørgsmål, som kommer bredt rundt om emnet inklusion, idet vi særligt har haft fokus mulige barrierer for de handicappedes inklusion. Det er primært nedenstående barrierer, der har været fokus for vores undersøgelse:

- Pædagogiske – har lærerne de fornødne forudsætninger/behov for efteruddannelse
- Holdningsmæssige – og her tænker vi på holdninger hos både deltagere, lærere og skoleledere
- Incitamentsmæssige – og her tænker vi set fra deltagerne, lærerne og skoleleder
- Lovgivningsmæssige – herunder kommunale retningslinjer

Efterfølgende har vi tilføjet

- Tilgængelighedsmæssige udfordringer

Vi udsendte elektroniske spørgeskemaer til 10 LOF-skoler og 10 DOF-skoler. Vi sendte ét til skolelederne og ét til lærerne, som vi sendte til skolelederen med besked om at sende det videre til deres lærere. Spørgeskemaerne fremgår af bilag. Se punkt 9.

Svarprocent for lederne er 90 %, idet 18 ud af 20 skoleledere har svaret. For lærernes vedkommende kender vi ikke svarprocenten, da vi ikke ved, hvor mange lærere, der har fået tilsendt spørgeskemaet fra deres skoleleder, men i spørgeskemaundersøgelsen indgår svar fra 44 lærere. Det dækker over lærere, der underviser på almindelige aftenskoler og lærere, der underviser på skoler for særlige målgrupper med særlige behov.

For både skoleledere og lærere gælder, at mange har benyttet sig af muligheden for at knytte en kommentar med videre til det stillede spørgsmål.

Svarprocenten på de enkelte spørgsmål varierer en del. Det betyder at signifikansen varierer, hvilket der vil blive taget højde for i beskrivelsen af

svarene. Bemærk at flere af spørgsmålene kan besvares med flere valgmuligheder. Det betyder at den samlede andel kan nå over 100%.

5.1 Skoleledernes svar

Adspurgt om hvilke grupper af handicappede der er på skolerne i undersøgelsen, svarer skolelederne at 1/3 har fysiske handicaps, 11% psykiske handicaps og godt halvdelen at de har både fysiske og psykiske handicaps. Dette tal er ikke overraskende i relation til at der i undersøgelsen indgår skoler, der henvender sig til personer med særlige behov, som nævnt ovenfor. Personer med fysiske handicaps har overvejende problemer med bevægeapparatet. For personer med psykiske handicaps viser undersøgelsen, at det især drejer sig om personer med udviklingshandicap.

I undersøgelsen blev skolelederne spurgt om, hvad der kan afgøre, om et hold slås op som blandet hold eller som rent handicaphold. Her svarer skolelederne at det især er ud fra lærernes ønske (55 %) og deltagerens ønske (44%), men skolelederne angiver også at de synes, at det er lettere at have handicappede på særlige hold (31%), og at de også i et vist omfang skeler til tilskudsmuligheder (37%).

På spørgsmålet om hvad de anser for de største barrierer for inklusion anfører skolelederne især pædagogiske (56%) og holdningsmæssige (56 %) barrierer og kun i mindre omfang lovgivningsmæssige (31%) og incitamentsmæssige (6 %) barrierer.

Af undersøgelsen fremgår det også at knap ¾ dele af de kommuner, som ligger indenfor undersøgelsens geografiske område, kræver en handicapertilrettelse, og selv i de kommuner, hvor dette ikke kræves dokumenterer skolerne selv handicappedes deltagelse ved at kræve handicapertilrettelse fra deltagerne.

I undersøgelsen spørger vi om, hvordan skolerne sikrer, at de handicappede får det rette tilbud. Her svarer skolelederen, at de primært foregår ad to kanaler, gennem vejledning fra skolens side (59 %) og ved at sikre tydelige kursustekster (59 %). Kun i mindre omfang informerer skolerne om tekniske hjælpemidler og fysiske adkomstmuligheder. Det er i lige høj grad skoleleder og lærer, der vejleder den enkelte kursist om kursustilbuddet.

Hvis det viser sig at deltageren er fejlplaceret, sørger læreren for at meddele skolelederen (71 %) herom med henblik på, at deltageren får tilbudt et andet og relevant tilbud. I mindre omfang kan læreren bede enten en enkelt deltager eller hele holdet om at henvende sig til skolelederen.

På spørgsmålet om hvilke overvejelser skolelederen gør sig i forhold til at udbyde et hold som enten handicaphold eller alment hold, svarer skolelederne, at de tilbyder kurser tilrettelagt for særlige handicapgrupper (71 %), og at de

samarbejder med handicaporganisationer herom (53 %). Endelig spiller det en rolle, at der er særligt tilskud til handicaphold (29 %).

Vi spurgte også om skolelederens syn på lovgivningen. Er der barrierer i forhold til at inkludere handicappede i aftenskoleundervisningen? Her angiver 1/3 at der ikke er lovgivningsmæssige barrierer, 1/3 at der er barrierer i forhold til at få dækket handicapbetingede udgifter for eksempel til transport, tegnsprogstolk med videre. Knap en tredjedel oplever at de nuværende tilskudssystem er en barriere for inklusion og knap 1/5 mener at selve begrebet handicap er vanskeligt at arbejde med.

Langt de fleste skoleledere, næsten 9 ud af 10, er meget positive eller positive overfor øget inklusion i aftenskolen. Ingen er negative, men godt 10 % er mindre positive. På spørgsmålet om skolelederne har overvejet, hvordan de kan blive bedre til at inkludere, svarer 2/3 at det har de ikke gjort sig overvejelser over.

5.2 Lærernes svar

Som tidligere nævnt har 44 lærere svaret på vores undersøgelse og 98 % af de adspurgte lærere har undervist deltagere med handicap.

Lærerne føler sig generelt godt rustet til at varetage undervisning, hvor handicappede deltager. Godt 82 % svarer, at de føler sig meget godt eller godt rustet. Kun godt 2 % svarer, at de føler sig mindre rustet til opgaven med at undervise hold med deltagelse af handicappede. Og på spørgsmålet om hvad, der skal til for at lærerne kan føle sig godt rustet til at varetage undervisning, hvor handicappede deltager er god information om den enkelte deltagers handicap fra deltageren selv (92 %), mens lidt under en tredjedel svarer at de vil føle sig rustet til opgaven ved at få information om deltageren fra skolelederen. Godt en tredjedel af lærerne mener tillige at god information/vejledning og tips om handicappets betydning for indlæring samt kurser herom har betydning i relation til at føle sig rustet til opgaven.

På spørgsmålet om hvor læreren har mødt handicappede deltagere svarer tre fjerdedele, at det har de på rene handicaphold, mens godt en tredjedel svarer, at det har de på blandede hold, og godt 10 % at det har de på almene hold.

To tredjedele af lærerne finder opgaven med at undervise handicappede deltagere sværere end at undervise ikke handicappede deltagere, mens godt en fjerdedel ikke synes der er en forskel på at undervise handicappede og andre deltagere.

Over 80 % af lærerne vil gerne have tilbud om efteruddannelse, der retter sig mod at give dem bedre indsigt i det at undervise personer med handicaps. De lærere, der ikke vil have tilbuddet, mener ikke at de har brug for det.

På spørgsmålet om hvordan lærerne opfatter ikke handicappede deltageres syn på handicappedes deltagelse i undervisningen svarer knap halvdelen af

lærerne, at de mener, at de forholder sig positivt. Godt 40 % af lærerne svarer at øvrige deltagere hverken forholder sig negativt eller positivt til deres handicappede medkursister, mens kun knap 9 % mener, at de forholder sig negativt.

Lærerne synes i meget lille grad at have barrierer i forhold til at undervise deltagere med handicaps. Knap 85 % svarer, at de ingen barrierer har. Kun 8 % svarer at de synes, at det er besværligt at undervise handicappede deltagere og 8 % svarer, at de er nervøse for at ikke handicappede deltagere synes, at det er besværligt med handicappede deltagere og måske vil bede om at flytte hold.

Knap halvdelen af lærerne vil helst undervise på rene handicaphold, mens en femtedel foretrækker blandede hold, og knap en tredjedel foretrækker at undervise på almene hold, hvor deltagernes handicap ikke er af relevans.

I undersøgelsen spørger vi om lærernes syn på hvem, der vil være bedst til at vurdere om en handicappet deltager skal gå på hold med særligt tilskud. Her svarer godt 60 % af lærerne at det mener de, lærerne er. Godt 20 % svarer, at det vil deltagerne være bedst til at vurdere og godt 15 % at det vil skolelederen være bedst til at vurdere.

På spørgsmålet om hvad lærerens holdning er til øget inklusion i aftenskolen svarer knap to tredjedele, at de er meget positive eller positive overfor øget inklusion, mens knap en femtedel er mindre positiv og knap 6 % er negative. Knap 15 % af lærerne har svaret ved ikke til spørgsmålet.

Lærerne bliver spurgt om de har forslag til, hvordan man kan øge inklusionen. Her svarer kun godt en tredjedel ja. Blandt forslagene er bedre adgang til lokaler for handicappede, arbejde mere bevidst med begreber som rummelighed, accept, tolerance og empati i undervisningen, give handicappede mulighed for en prøvetime, have en støtteperson med.

5.3 Opsummering spørgeskemaundersøgelse

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at der generelt er en positiv indstilling til handicappede deltagere uanset deres handicap. Denne holdning gælder både skoleledere og lærere. I forhold til undersøgelsens særlige opmærksomhedsfelter: pædagogiske, holdningsmæssige, incitamentsmæssige, tilgængelighedsmæssige og lovgivningsmæssige aspekter, så afdækker undersøgelsen en række forhold, der sammen med vores almene viden på området, bekræfter at der er noget, der fungerer godt, og noget, der klart kan forbedres i forhold til øget inklusion. På det pædagogiske område efterlyser mange lærere mere efteruddannelse. De siger, at det er sværere at undervise handicappede deltagere end ikke handicappede deltagere, og at de foretrækker at undervise de handicappede deltagere på særlige hold. En faktor kan her være manglende viden om, hvordan man underviser blandede grupper. Skolelederne beskriver, at de giver oplysninger om undervisningens karakter i

kursteksterne, og overlader herudover pædagogiske spørgsmål til deres lærere.

Holdningsmæssigt er skoleledere og lærere forholdsvis positive overfor det at have deltagere med handicaps på deres hold, men de er usikre på øvrige deltageres holdning til handicappede på holdene. Denne problemstilling går vi tættere på i de interviews, som vi har lavet med deltagerne på 2 udvalgte hold jf. afsnit med kvalitative interviews.

Incitamentsmæssigt synes både skoleledere og lærere at foretrække handicappede på særlige hold. Det kan for lærernes vedkommende have pædagogiske årsager. Det er lettere at undervise en homogen gruppe. Det er lettere at undervise på små hold. Som lærer kan du måske få flere små hold i gang end færre store hold, og som skoleleder kan et incitament til at starte små hold for handicappede deltagere være det forhøjede kommunale tilskud. Deltagerne kan i parentes bemærket også have interesse i små hold, hvor der er mere tid til den enkelte.

I forhold til tilgængelighed nævnes adkomstforhold som en barrierer og der efterlyses ordninger, hvor deltageren kan få en hjælper med for at sikre bedre inklusion.

Lovgivningsmæssigt, tyder vores undersøgelse på, at skoleledere og lærere ikke oplever så mange barrierer udover manglende muligheder for tilskud til transport (se punkt 8.3). Det må betyde, at de skoler, der deltager i undersøgelsen ikke har problemer med at få stillet lokaler til rådighed med tilgængelighed for handicappede.

6. Kvalitative interviews

Der er gennemført kvalitative interviews med deltagere og med lærere på 2 hold med inkluderende undervisning samt de 2 skoleledere.

De 2 hold er udvalgt, fordi de repræsenterer hver deres form for inklusion.

Rødovre Kulturelle Aftenskoles KOL-kor, hvor ikke-handicappede har tilmeldt sig et kor, der henvender sig til personer med KOL (omvendt inklusion).

APA (Aftenskolen for psykomotorik og afspændingspædagogik), hvor en blind deltager har tilmeldt sig fødselsforberedelseskursus, efterfødselskursus samt kursus i børnemotorik. Alle kurser på almene hold.

Interviewene er gennemført som telefoninterview baseret på de interviewguides, der fremgår af bilagene (se punkt 9). På trods af de udarbejdede interviewguides fik flere interviews mere karakter af samtaler, som ikke strengt fulgte guiden.

6.1 DOF Rødovre Kulturelle Aftenskoles KOL-kor

KOL-koret er et eksempel på et hold, der, som titlen angiver, er for personer med KOL – det vil sige nedsat lungefunktion, hvilket må siges at være et handicap i forhold til korsang.

Men her er det lykkedes at skabe et fællesskab omkring det at synge, og hvor det sker under skyldigt hensyntagen til flere af deltagerens nedsatte lungefunktion.

Kommunerne er forpligtet til at yde et rehabiliteringsforløb til personer med KOL. I forbindelse med det kommunale rehabiliteringsforløb var en repræsentant fra Lungeforeningen og KOL-korets lærer på besøg, hvilket har rekrutteret flere deltagere til koret.

6.1.1 Deltagerinterviews KOL-kor

2 deltagere med KOL og 2 deltagere uden KOL er blevet telefoninterviewet.

De 2 deltagere med KOL beretter samstemmende om, det positive i at få samlet et rimeligt antal deltagere, så man kunne danne et kor.

KOL-deltagerne får gennem sangen udvidet deres lungekapacitet, men de deltager også for at have gode oplevelser sammen med andre. For at have det sjovt!

De beskriver, at der fortsat kommer nye deltagere i koret – også deltagere, der ikke har KOL. De nye deltagere kommer ofte efter mund-til-mund metoden.

På det blandede hold føler man sig mere normal, og der fokuseres på sangen – og ikke på KOL, som en af deltagerne siger.

De 2 deltagere, der ikke har KOL, meldte sig til koret på opfordring. De deltog i forvejen i Rødovre Kulturelle Aftenskoles Seniorkor.

De blev meget positivt modtaget af deltagerne med KOL.

KOL-koret har gjort meget store fremskridt siden starten i november 2012. Dengang havde flere af deltagerne med KOL svært ved at synge.

Den ene deltager, der ikke har KOL, var i begyndelsen lidt nervøs for, om de andre syntes, at han fyldte for meget, men det er han ikke mere.

6.1.2 Opsummering af deltagerinterviews

De to interviewede med KOL er begge enige om, at inklusion i dette tilfælde giver mulighed for at være en del af et større fællesskab – og ikke være sat i bås som handicappet.

At det er livgivende at være med i koret sammen med andre, der ikke har KOL.

Det sociale samvær i koret er et rigtig godt alternativ til at sidde derhjemme og have ondt af sig selv. Konkret deltager den ene af de interviewede nu i flere kurser på almene hold.

Der peges også på, at deltagerne, der ikke har KOL, var med til at løfte og inspirere koret, så resultatet meget hurtigt blev rigtig godt. Koret skal senere ud og synge på 2 plejehjem.

Alle 4 interviewede peger på behovet for åbenhed, forventningsafstemning og et godt og konstruktivt samarbejde mellem alle deltagerne og læreren for at inklusionen kan blive en succes.

Alle 4 interviewede synes, at KOL-koret er et rigtig godt kor med et rigtig godt socialt fællesskab.

Koret har i anledning af Rødovre Kulturelle Aftenskoles 60 års jubilæum indspillet en sang, der ligger på YouTube. Se link under punkt 9.7.

6.1.3 Lærerinterview

På grund af den "omvendte inklusion", blev læreren kun stillet 2 spørgsmål:

1. Hvilke udfordringer stod du med pædagogisk?

I starten kunne de næsten ikke synge, men da vi synger gospel, påvirker det også positivt psykisk, og de er bare blevet bedre og bedre.

Det var en udfordring at få deltagerne med KOL til at synge længere og længere – herunder længere fraseringer.

De havde ofte brug for at hoste for at få ilt til lungerne, og vi måtte lægge passende pauser i forhold til deres problemer med åndedrættet.

2. Opsummerende hvordan oplever du samspillet mellem personerne med KOL og dem uden KOL?

Det fungerer bare helt fint. De viser omsorg for hinanden, og jeg kan ikke se, hvem der KOL og hvem der ikke har.

Vi har alle fokus på sangen!

6.1.4 Skolelederinterview

Rødovre Kulturelle Aftenskole har en aftale med Rødovre kommune om, at KOL-patienter efter endt kommunalt rehabiliteringstilbud får tilbudt opfølgingskurser i RKA. KOL-koret blev etableret på baggrund af et ønske fra deltagerne på disse kurser.

KOL-koret startede som et gospelkor med 9 deltagere, hvoraf 3 ikke havde KOL. Jeg talte med deltagerne, der oplyste, at de ønskede at holdet blev et

almindeligt kor. Det var formentlig årsagen til, at der kom 6 nye deltagere, så koret i dag har 15 deltagere, hvoraf 10 har KOL.

Jeg var stærkt positivt overrasket over, at så mange uden KOL tilmeldte sig. Det skyldes formentlig de indbyrdes relationer, som Rødovre Kulturelle Aftenskole gør meget ud af at skabe gode rammer for.

At sang efter al sandsynlighed har en meget positiv effekt for personer med lungeproblemer er følgende beretning et godt eksempel på:

En deltager havde gennem flere år haft vand i lungerne. Efter vedkommende var begyndt i KOL-koret, har hospitalet nu konstateret, at det har hun ikke mere.

Tilskudsmæssigt håndteres KOL-koret som et blandet hold.

Skolen har meget fokus på inklusion og peger på 2 vigtige ting i den forbindelse:

- At der etableres et godt samarbejde med kommunen – herunder at kommunen også er udfarende med hensyn til at inddrage aftenskolerne i løsning af fx sundhedspolitiske tiltag
- At skolen formår at skabe et miljø omkring de blandede hold, så deltagerne oplever lige vilkår.

Endvidere hjælper det, når deltagerne presser på ved at gå ud og fortælle de gode historier.

6.2 APA (Aftenskolen for psykomotorik og afspændingspædagogik), – fødselsforberedelse, efterfødsel og kursus i børnemotorik.

Her var det kun muligt at interviewe den sidste lærer, da de tidligere enten var ophørt eller sygemeldt, men ud over læreren i børnemotorik, har vi talt med en lærer med erfaring i undervisning af blinde og svagsynede, som ydede supervision til den første lærer på fødselsforberedelseskurset, da læreren havde følt, at det var en lidt vanskelig opgave.

Ud over en række praktiske tips havde superviseren også peget på behovet for mobility-undervisning (undervisning hvor blinde og svagsynede lærer at færdes frit uden hjælp).

Superviseren påpegede vigtigheden af at tale med deltageren og ikke have berøringsangst, men også vigtigheden af, at deltageren kan tage vare på sit eget liv, er åben og i stand til selv at tage ansvar.

6.2.1 Deltagerinterviews APA (Aftenskolen for psykomotorik og afspændingspædagogik),

Der er gennemført i alt 6 telefoninterviews, hvoraf det ene er med den blinde deltager.

Den blinde deltager oplyser, at hun egentlig ikke gjorde sig særlige overvejelser inden tilmelding. Hun havde fået anbefalet skolen af en deltager, som hun synger i kor med. Undersøgte også andre muligheder.

Hun kontaktede derefter skolen og fortalte om sin situation. Hun fik oplyst, at der ikke var flere ledige pladser, men at hun kunne komme på en venteliste. Men heldigvis blev der en ledig plads.

Hun havde spurgt til, om man troede, at hun kunne følge med på et almindeligt hold, og det mente skolen godt. Mener nu, at hun burde have bedt om lærerens telefonnummer med henblik på en direkte kontakt.

Ved 1. mødegang troede læreren, at hun kom med en ledsager, men det gjorde hun ikke, hvilket hun mener overraskede læreren.

De øvrige deltagere tog pænt imod hende, og de præsenterede sig og fortalte om deres respektive situation.

Det viste sig, at hun tidligere havde talt med én af deltagerne på Ryparken station.

"Læreren ringede inden 2. mødegang angående muligheden for en ledsager. Jeg havde det sådan, at blev det et krav, ville jeg stoppe og have min deltagerbetaling retur, men sådan gik det heldigvis ikke! Det virkede som om, at læreren ikke var helt parat, men jeg skal også have tålmodighed og acceptere, at læreren ikke kan være hos mig hele tiden."

"Vigtigt at læreren spørger, så vi sammen kan finde gode løsninger."

"Jeg fik en fast plads i rummet ved døren, men havde nu foretrukket en plads ved siden af læreren."

På mine kurser har jeg haft 3 forskellige lærere. Den sidste var helt eminent. Vi skulle lave en øvelse, der handlede om øjenkontakt mellem mor og barn. Læreren kom og sagde til mig, at hun kunne se, at mit barn og jeg havde rigtig god kontakt – selvfølgelig på den måde, som vi kunne have."

"Samspillet med de øvrige deltagere var godt. De var gode til at hjælpe, når jeg havde behov. Vi har nu en gruppe på Facebook med det meget betegnende navn: APAs smukkeste kvinder! – og vi har også mødtes et par gange."

"Med hensyn til hvad min deltagelse har betydet for hele kursusforløbet, er det ikke noget vi har talt om, men de har set, at jeg på trods af mit synshandicap

kan deltage, kan amme, kan skifte ble mm. – og at min datter trives. Jeg tror, at de har fået større indsigt i, hvad det vil sige at være blind. For mit eget vedkommende fik jeg rigtig meget ud af forløbet, men jeg var godt træt, når jeg kom hjem.”

”Vigtigt at læreren på forhånd ved, at der er en blind deltager på holdet og har basal viden om blindes behov fx for placering i rummet (i bevægelsesfag helst ved siden af læreren af hensyn til muligheden for at guide fysisk), at vi genkender andre på deres stemmer, behov for klar verbal instruktion samt undervisning i selv at kunne finde rundt på skolen mv.”

”Vigtigt med en præsentationsrunde, hvor det er muligt at oplyse om, hvad man har brug for af hjælp.”

”Meget vigtigt at være åben om sin situation og informere allerede ved tilmelding.

Man skal selv udvise tålmodighed og ikke rive fat i læreren hele tiden.

Hvis man har behov for ledsager, skal denne kunne komme gratis med. Da jeg havde fået min datter, havde jeg ledsager med, som ikke skulle betale kursusgebyr.

Jeg blev vist lidt af en legende på skolen, da vandet gik, mens jeg var til undervisning, men heldigvis fik jeg straks hjælp.

På spørgsmålet om jeg ville have foretrukket at gå på et hold for blinde og svagsynede, hvis det var muligt, er svaret klart nej, men der måtte nu gerne have været en blind mere på holdet, så jeg ikke var den eneste blinde deltager.”

De øvrige deltagere peger i interviewene på, at de var overrasket, da de erfarede, at der var en blind deltager på holdet. Alle fandt, at det var modigt at komme uden en ledsager. Enkelte gav også udtryk for en vis bekymring med hensyn til hvilken betydning, det ville få for deres kursusforløb.

Flere deltagere pegede også på, at den blinde deltagers åbenhed smittede af på de andre deltagere.

Den ene deltager oplyser, at det var den første blinde person, hun havde mødt og talt med!

Alle fandt, at læreren tog det meget professionelt og afslappet.

Der var et godt sammenhold blandt deltagerne og opmærksomhed på holdet som helhed – på at vi skulle føle os lige.

For kursusforløbet betød det, at der skulle tages en række hensyn. For eksempel skulle en række øvelser gentages flere gange. Det havde nok været en hjælp for hele holdet, hvis der havde været en ledsager med, men så skulle

det være den samme person hver gang på et hold som dette, da vi taler meget sammen – også om meget private ting.

Selvom nogle af deltagerne giver udtryk for, at der skulle tages mange hensyn, som tog tid fra de øvrige deltagere, er alle enige om, at det var et godt hold og den blinde deltager måske ligefrem medførte, at de lærte hinanden endnu bedre at kende.

Alle deltagere er positive i forhold til inklusion, men flere påpeger, at på et mindre velfungerende hold ville der kunne opstå problemer.

På spørgsmålet om hvilken betydning det havde for kursusforløbet, har én svaret, at det var ikke noget vi talte om, måske fordi det er et lidt vanskeligt emne at tale om.

Vigtigt i forbindelse med inkluderende undervisning er at der tages hensyn til alle deltagernes behov og ønsker. Der vil derfor kunne være brug for ressourcer til for eksempel ekstra lærer eller anden støtteperson.

Det er meget vigtigt med forventningsafstemning inden kursusstart.

En af de interviewede reflekterede til slut over spørgsmålet om, inklusion i bredeste forstand ville kunne fungere lige godt uafhængig af fag/emne og gjorde i den forbindelse opmærksom på, at på et kursus i fødselsforberedelse, har den gravide deltager meget fokus på barnet i maven og om alting vedrørende fødslen nu vil gå godt. Derfor kom hun til den konklusion, at for hendes eget vedkommende, ville hun ikke på et fødselsforberedelseskursus, hvis der var deltager med handicap, der kunne lede tanker hen på fødselsskader og tilsvarende.

6.2.2 Opsummering af deltagerinterviews

Sammenfattende forløb den inkluderende undervisning godt på de 3 hold.

Der var store udfordringer i starten, men de blev håndteret på en måde, så der generelt var god tilfredshed med forløbet.

Helt afgørende vigtigt er det, at der er en dialog mellem den handicappede, skolen og den pågældende lærer inden kursusstart, så behov afdækkes og der forventningsafstemmes, samt mulighed for at trække på ekstern rådgivning og vejledning.

6.2.3 Lærerinterview

Læreren på det 3. kursus i forløbet oplyste, at den blinde deltager havde ringet inden kursusstart, og det havde været rigtig godt, at få snakket om deltagerens behov.

”Min undervisning er meget baseret på, at deltagerne ser på mig, når jeg demonstrerer de forskellige øvelser, så det krævede lidt ekstra overvejelser

om, hvorvidt jeg kunne tilbyde en undervisning, der også kunne give udbytte for en person med synshandicap."

Læreren fik talt med en kollega med erfaring i undervisning af blinde og svagsynede og fik en række gode råd for eksempel vedrørende placering i rummet, verbal instruktion med videre.

"Jeg var åben over for opgaven og frisk på at prøve noget nyt."

Cirka halvdelen af holdet kendte den blinde deltager fra tidligere hold og den kultur, som de der havde opbygget, fortsatte. Den sidste halvdel af nye deltagere blev hurtigt indlemmet i fællesskabet. Så det forhold, at der var en blind deltager på holdet, var egentlig ikke noget de snakkede om.

Den blinde deltager startede med et fint gå-på-mod, og da hun opdagede, at der var gamle kendinge på holdet, kom der udtryk som "Hej, er du her også!"

"I selve kursusforløbet måtte jeg have lidt ekstra opmærksomhed på den blinde deltager – jeg skulle på en vis måde undervise på 2 måder: min sædvanlige undervisning suppleret med mere verbal instruktion og fysisk guidning."

"På mit kursus, som var for mor og barn havde den blinde deltager en ledsager med, og det var rigtig godt.

Inklusion er godt, men det er vigtigt at finde en balance, så det ikke går ud over de øvrige deltagere. Her er det vigtigt med en ledsager.

Med hensyn til muligheder for øget inklusion, er det vigtigt som lærer, at være godt forberedt. Vigtigt at være åben og spørgende med henblik på at finde løsninger i fællesskab. Det er klart, at jo flere gange jeg underviser blinde og svagsynede desto større erfaring får jeg."

Læreren tror dog ikke, at hun kunne "levere varen", hvis der havde været flere blinde og svagsynede deltagere på holdet.

6.2.4 Skolelederinterview

APA (Aftenskolen for psykomotorik og afspændingspædagogik) har gennem årene opbygget erfaring med inkluderende undervisning, idet man har haft døve deltagere med tegnsprogstolkning, kvinder med bækkenbundsløsning, hvoraf nogle har siddet i kørestol.

I det konkrete tilfælde, var lederen ikke klar over, at der havde meldt sig en blind deltager til fødselsforberedelsesholdet, og havde derfor ikke haft mulighed for at forberede det samt have talt med læreren.

Derfor oplevede lederen den 1. mødegang som noget frustrerende, da man ikke rigtig vidste, hvad man skulle stille op.

En lærer på skolen med erfaring i undervisning af blinde og svagsynede blev hidkaldt og fungerede i begyndelsen som supervisor for læreren. Vedkommende fik også talt med den blinde deltager.

Skolens undervisere er meget omstillingsparate og ser inklusion som et fælles projekt, hvor der skal være plads til alle.

Skolen er meget positiv overfor inklusion og tager forskellige initiativer, men peger også på, at der kan være behov for hjælp, råd og vejledning, for at inklusionen kan blive en succes.

Tilskudsmæssigt blev alle 3 kurser behandlet som rene almene hold, selvom kurserne havde været økonomisk bæredygtige med lidt færre deltagere, såfremt skolen havde afregnet en andel af udgiften til leder- og lærerløn i forhold til den forhøjede tilskudsbrøk.

7. Konklusion

Udviklingstendensen indenfor den folkeoplysende voksenundervisning går i retning af mindre inklusion. Stadig mere folkeoplysning gennemføres som undervisning tilrettelagt for personer med et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne.

På trods heraf viser vores undersøgelse, at på det holdningsmæssige plan er både skoleledere, lærere og deltagere generelt positive med hensyn til øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning.

Vores undersøgelser peger primært på følgende barrierer for øget inklusion:

- Den høje deltagerbetaling
- Tilgængelighedsproblemer
- Behov for ledsager
- At læreren ofte mangler den fornødne viden om de pædagogiske udfordringer inkluderende undervisning medfører
- Lovens beskrivelse af målgruppen for særligt tilrettelagt undervisning og tilskudsbestemmelserne.

Positivt viser vores projekt, at der er udviklingsmuligheder i retning af øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning, men det forudsætter initiativer, der kan nedbryde og/eller reducere ovennævnte barrierer. Her skal vi henvise til vores katalog over mulige initiativer, der vil kunne øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning.

8. Katalog over mulige initiativer

Kataloget er dels baseret på resultatet af spørgeskemaer, telefoninterviews og vores egne overvejelser.

8.1 Tilgængelighedsikoner

Personer med handicap møder forskellige barrierer med hensyn til tilgængelighed. I det følgende beskrives, hvordan oplysningsforbund/aftenskoler gennem tilgængelighedsikoner, vil kunne åbne op for øget inklusion.

For kørestolsbrugere skal den fysiske tilgængelighed være i orden, herunder adgang til handicaptollet. Her skal opmærksomheden henledes på folkeoplysningslovens § 21, stk. 3 hvoraf det fremgår, at ved anvisning af offentlige lokaler, der er særlig egnet til folkeoplysende virksomhed for handicappede, skal anvisning til sådan virksomhed normalt ske før anden anvisning. Lokaler, der lever op til tilgængelighedskravet for kørestolsbrugere kan med et ikon markeres i oplysningsforbundets kursusopslag. Er der også et tilgængelighedsproblem med hensyn til at komme til og fra undervisningen, se nærmere under punkt 8.3 "Folkeoplysningslovens § 44, stk. 2.

For hørehæmmede, der anvender høreapparat, er det nærmest umuligt at deltage i den folkeoplysende voksenundervisning, såfremt der ikke anvendes en teleslynge. Teleslynger findes i nogle lokaler, men der findes også mobile teleslyngeanlæg. Brug af teleslynge egner sig ikke til alle former for folkeoplysende aktiviteter, idet det forudsættes, at der kun er én der taler ad gangen – og at det sker i en mikrofon. Foredrag og lærerstyret undervisning kan blive tilgængelig for de mange hørehæmmede ved hjælp af dette tekniske hjælpemiddel. I praksis kan der ved kursusopslag bruges et ikon, der viser, at teleslynge kan anvendes på dette hold/foredrag.

8.2 Blandede hold

Folkeoplysningsloven giver mulighed for at etablere hold for både personer med et handicap i forhold til undervisning i det konkrete emne og ikke-handicappede. Ved "blandet hold" forstås vi et hold, hvor der sker en forholds-mæssige tilskudsafregning.

Det giver gode muligheder for inklusion og oplysningsforbund og aftenskoler anbefales derfor i deres kursustilbud at opfordre personer med handicap i forhold til undervisning i det konkrete emne, der gerne vil gå på et større hold med ikke-handicappede om at kontakte skolen med henblik på råd og vejledning om deltagelse på et blandet hold, da det er afgørende vigtigt for forløbet, at der forventningsafstemmes inden tilmelding og at læreren rådspørges. Vi kunne godt tænke os, at omfanget af blandede hold kunne aflæses i en statistik.

8.3 Folkeoplysningslovens § 44, stk. 2

I henhold til folkeoplysningslovens § 44, stk. 2 yder ministeren (pt. Kulturministeren) tilskud til handicappedes deltagelse i folkeoplysende aktiviteter. På selve finansloven er der afsat en ramme i 2013 på 3,9 mio. kr. –

DOF har søgt en satspuljebevilling for perioden 2013-2016. Der er givet en bevilling på 12 mio. kr. fordelt med 3 mio. kr. pr. år, som tillægges finanslovsbevillingen, således at det kommer alle ansøgere til gavn.

Rammen kan bruges til delvis dækning af befordringsudgifter, tegnsprogstolkning, tekniske hjælpemidler som for eksempel teleslyngeanlæg med videre.

Rammen dækker langt fra de ekstra udgifter, der er betinget af deltagernes handicap. Hertil kommer, at bevilling typisk først meldes ud medio september, hvor oplysningsforbundene/aftenskolerne har haft udgifter siden 1. januar.

Det anbefales derfor, at der arbejdes målrettet på at få øget finanslovsrammen samt ændret på ministeriets tilskudsadministration, således at oplysningsforbund/aftenskoler allerede ved årets start kender deres økonomiske ramme.

Der er næppe tvivl om, at mange kørestolsbrugere, hørehandicappede med flere der ikke har direkte indlæringsvanskeligheder, ville kunne tage meget mere del i den almindelige undervisning, såfremt befordring, tekniske hjælpemidler, tegnsprogstolkning og andre tilgængelighedsbarrierer var fjernet.

8.4 Ledsagerordning

Der er i dag meget fokus på inddragelse af frivillige på en lang række områder. Vi skal derfor pege på, at personer med behov for ledsagelse ved for eksempel rejser, gennem Danske Handicaporganisationer, og for blinde og svagsynede via Dansk Blindesamfund, kan få udstedt et ledsagerkort. Det giver for eksempel mulighed for at tage den nødvendige ledsager med i toget uden at skulle betale for 2 billetter.

Ledsagerkortet respekteres i dag af en lang række andre steder som for eksempel TIVOLI, museer, visse biografer med videre.

Vi skal derfor anbefale, at man i oplysningsforbundene/aftenskolerne overvejer også at respektere kortet, så den handicappede person, der har behov for en ledsager, kan have vedkommende med på kursus, – ikke som deltager, men som ledsager/hjælper.

Det kan så fremgå af kursusopslag, at man respekterer ledsagerkortet.

Det vil formentlig også i mange situationer løse befordringsproblemet.

8.5 "Førstehjælps"-vejledninger til lærerne

Læreren er en helt central person, hvis inklusionen skal lykkes. Som det fremgår af det ene af de kvalitative interviews, stod læreren i første omgang helt uforberedt på opgaven.

Da læreren ikke altid på forhånd kan vide, om der kommer en person med handicap på holdet - ej heller hvilket handicap der er tale om, skal vi anbefale, at der udarbejdes en række "Førstehjælps"-vejledninger, som kort opridser for eksempel 10 ting, som læreren skal være opmærksom på, samt information om hvor man kan søge yderligere hjælp.

Det kunne for eksempel være i forhold til følgende handicapgrupper:

Blinde og svagsynede
Bevægelseshandicappede
Psykisk sårbare
Udviklingshæmmede
Læse- staveretarderede
Senhjerneskadede

Vejledningerne bør udarbejdes i et tæt samarbejde med de respektive handicaporganisationer.

8.6 Efteruddannelse af ledere og lærere

Flere lærere har i spørgeskemaundersøgelsen peget på, at de godt kunne have behov for efteruddannelse.

Vi skal derfor anbefale, at de enkelte landsdækkende oplysningsforbund vil løfte denne udfordring i deres efteruddannelses tilbud til deres lærere – eller måske endnu bedre: gå sammen om løsning af opgaven.

8.7 Lovgivningsmæssige incitament

Der er behov for at sikre, at alle handicappede får de samme muligheder overalt i landet, hvilket økonomiske taler for ens regler for alle kommuner, når det gælder særligt tilskud til leder/lærertiløn for handicappede deltagere.

Vi kunne ønske os at der i loven gives incitament til øget inklusion på almene hold, og der blev formuleret noget konkret om ledsageordning samt en yderligere præcisering af, at ved anvisning af lokaler, der er handicapegnede har denne anvisning 1. prioritet – også når oplysningsforbund/aftenskoler søger at etablere blandede hold.

8.8 Forsøg og forskning med hensyn til inkluderende folkeoplysende voksenundervisning

Vores undersøgelse af området peger klart på, at der er brug for et stærkere fokus på den inkluderende folkeoplysning.

Vi skal derfor anbefale, at der tages kontakt til det nyetablerede Videnscenter for folkeoplysning med henblik på et par steder i landet at gennemføre forsøg med inkluderende folkeoplysende voksenundervisning, hvortil der knyttes forskning, så vi kan få et endnu klarere billede af de elementer, der skal til for en vellykket inkluderende folkeoplysende voksenundervisning.

9. Bilag

9.1 Elektronisk spørgeskema til skoleleder

Sendes til 10 ledere i hver organisation.

Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS) har bevilget midler til et udviklingsprojekt med titlen:

Inklusion og den folkeoplysende voksenundervisning.

I uddannelsessystemet har man gennem mange år haft en debat om inklusion. En debat der nu yderligere fokuseres på i forbindelse med Danmarks ratificering af FNs konvention om rettigheder for personer med handicap, hvor det inkluderende samfund fremhæves flere steder som en helt central målsætning.

Udviklingsprojektet vil indeholde en kvantitativ og en kvalitativ analyse af den eksisterende folkeoplysning for voksne med handicap med fokus på pædagogiske, holdningsmæssige, incitamentsmæssige og lovgivningsmæssige udfordringer.

Når vi i spørgeskemaet bruger betegnelsen "handicap" eller "handicappede deltagere" er det personer med en funktionsnedsættelse, som primært skyldes fysiske og/eller psykiske årsager.

Det er altså ikke folkeoplysningslovens betegnelse: "personer, der har et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne", som vi henviser til!

Spørgeskemaet sendes til 10 medlemsskoler i LOF og DOF, som hver især formidler det videre til en række lærere.

Spørgeskemaet indeholder 14 spørgsmål, som vil kunne besvares på ca. 10 minutter – men det vil naturligvis tage lidt længere tid, hvis du gør brug af de kommentarboxe, hvor du kan uddybe din besvarelse, hvilket vi meget håber, at du vil gøre brug af!

Alle besvarelser behandles fortroligt.

Dit bidrag er vigtigt for at vores analyse og forslag kan blive så kvalificeret som muligt!

Svarfrist er den 20. august 2013.

Har du spørgsmål vedrørende projektet eller spørgsmålene, er du velkommen til at kontakte Niels-Anton Svendsen på tlf.: 31 67 38 77 eller mail: nas@danskoplysning.dk

Endelig rapport vil være tilgængelig på DFS's hjemmeside www.dfs.dk i november 2013.

1. Hvilke grupper af handicappede har I tilbud til på jeres aftenskole?
 - a. Fysisk handicappede
 - b. Psykisk handicappede
 - c. Vi har ingen handicappede. Hvis svar her, skal du ikke fortsætte med at besvare skemaet.

2. Hvis ja til fysisk handicappede i spørgsmål 1: Hvilke typer af handicap har deltagerne?
 - a. Problemer med bevægeapparatet
 - b. Problemer med hørelsen
 - c. Problemer med synet
 - d. Andre: beskriv. (kommentarboks)

3. Hvis ja til psykisk handicappede i spørgsmål 1: Hvilke typer af psykisk handicappede har I?
 - a: udviklingshæmmede
 - b: psykisk sårbare
 - c: Andre fx senhjerneskedede, ADHD m.fl.) beskriv (kommentarboks)

4. Hvad kan afgøre om du vælger at slå et rent handicaphold eller et blandet hold op? (sæt gerne flere krydser)
 - a. Det er lærerens ønske
 - b. Det er et deltager ønske
 - c. Det er lettere at have de handicappede på særlige hold
 - d. Det er tilfældigt om det bliver rent handicaphold eller blandet hold
 - e. Det er for besværligt at regne økonomi på blandede hold
 - f. Aktivitets- eller tilskudsmæssige hensyn
 - g. Andet fx kommunen accepterer ikke blandede hold (kommentarboks)

5. Hvad er efter din opfattelse den/de største barrierer for en øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning:
 - a. Pædagogiske
 - b. Holdningsmæssige
 - c. Incitamentsmæssige
 - d. Lovgivningsmæssige

- e. Kommentarboks til uddybning.
6. Kræver kommunen en handicaperklæring
Ja nej
Hvis nej gå til spørgsmål 9.
7. Hvordan gør I brug af handicaperklæringer?
a. Kommunen forlanger ikke at se dem, så vi bruger dem ikke.
b. Vi sørger for handicaperklæringer på alle vore handicappede deltagere
8. Hvordan sikrer skolen at potentielle handicappede deltagere får det rette tilbud?
a. Det fremgår af vores kursustekster om kurserne er for bestemte målgrupper.
b. Vi vejleder den enkelte deltager i at vælge det tilbud, der passer til deres handicap.
c. Vi informerer om adgangsmuligheder og evt. tekniske hjælpemidler som fx teleslynge
d. Vores program indeholder information om adgangsmuligheder, tekniske hjælpemidler som fx teleslynge mv.
e. Kommentarboks.
9. Hvis ja til vejledning i spørgsmål 8: Hvem vejleder den enkelte deltager om tilbuddet?
a. Skolelederen
b. En faglærer
c. Andre (skrive hvem – kommentarboks)
10. Hvis en handicappet er fejlplaceret på et hold, hvordan er skolens procedure så?
a. Læreren på holdet beder deltageren henvende sig til skolelederen?
b. Læreren hjælper deltageren med at finde et andet hold?
c. Læreren kontakter skolelederen for at bede hende/ham finde et andet hold til deltageren.
d. Vi foretager os ikke noget.
e. Andet: (kommentarboks)
11. Hvilke overvejelser har din aftenskole gjort sig i forhold til at udbyde handicaphold fremfor almene hold?
a. Vi bruger mere tilskud ved at udbyde handicaphold

- b. Vi tilbyder kurser, der er tilrettelagt lige netop til særlige handicapgrupper
- c. Vi har et samarbejde med en handicaporganisation.
- d. Vi har ikke gjort os særlige overvejelser

12. Hvilke lovgivningsmæssige barrierer oplever du i forhold til at inkludere flere personer med handicap i den almene folkeoplysning?

- a. Formuleringen: Personer der har et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne er vanskelig at arbejde med
- b. De forskellige tilskudsmuligheder
- c. Ingen eller kun ringe dækning af handicapbetingede udgifter fx befordring, tegnsprogstolkning mv.
- d. Andet – (kommentarboks)
- e. Der er ingen lovgivningsmæssige barrierer.

13. Hvad er din egen holdning til øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning?

Meget positiv – positiv – mindre positiv – negativ

14. Har du gjort dig overvejelser om hvordan man bedre kan inkludere handicappede i den almindelige aftenskoleundervisning?

Ja – beskriv hvordan (kommentarboks):
nej

9.2 Elektronisk spørgeskema til lærere

Sendes til 10 ledere i hver organisation, der sender videre.

Dansk Folkeoplysnings Samråd (DFS) har bevilget midler til et udviklingsprojekt med titlen:

Inklusion og den folkeoplysende voksenundervisning.

I uddannelsessystemet har man gennem mange år haft en debat om inklusion. En debat der nu yderligere fokuseres på i forbindelse med Danmarks ratificering af FNs konvention om rettigheder for personer med handicap, hvor det inkluderende samfund fremhæves flere steder som en helt central målsætning.

Udviklingsprojektet vil indeholde en kvantitativ og en kvalitativ analyse af den eksisterende folkeoplysning for voksne med handicap med fokus på pædagogiske, holdningsmæssige, incitamentsmæssige og lovgivningsmæssige udfordringer.

Når vi i spørgeskemaet bruger betegnelsen "handicap" eller "handicappede deltagere" er det personer med en funktionsnedsættelse, som primært skyldes fysiske og/eller psykiske årsager.

Det er altså ikke folkeoplysningslovens betegnelse: "personer, der har et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne", som vi henviser til!

Spørgeskemaet sendes til 10 medlemsskoler i LOF og DOF, som hver især formidler det videre til en række lærere.

Spørgeskemaet indeholder 11 spørgsmål, som vil kunne besvares på ca. 10 minutter – men det vil naturligvis tage lidt længere tid, hvis du gør brug af de kommentarbokse, hvor du kan uddybe din besvarelse, hvilket vi meget håber, at du vil gøre brug af!

Alle besvarelser behandles fortroligt.

Dit bidrag er vigtigt for at vores analyse og forslag kan blive så kvalificeret som muligt!

Svarfrist er den 20. august 2013.

Har du spørgsmål vedrørende projektet eller spørgsmålene, er du velkommen til at kontakte Niels-Anton Svendsen på tlf.: 31 67 38 77 eller mail: nas@danskoplysning.dk

Endelig rapport vil være tilgængelig på DFS's hjemmeside www.dfs.dk i november 2013.

1. Har du undervist deltagere med handicap?

Ja nej

Hvis nej skal du ikke gå videre.

Hvis ja gå til spørgsmål 2.

2. Hvordan har du generelt følt dig rustet til at varetage undervisning, hvor handicappede deltager?

Meget godt - godt – nogenlunde – mindre godt - slet ikke.

3. Hvad skal der til for at du kan føle dig godt rustet til at varetage undervisning, hvor også handicappede deltager ? sæt gerne flere krydser

a. God information om den enkelte deltager og hendes/hans handicap fra deltageren,

- b. God information om den enkelte deltager og hendes/hans handicap fra skolelederen
- c. Information om handicaps betydning for indlæring fx i form af kort skriftlig vejledning/tips
- d. Kursus om handicaps betydning for indlæring
- e. Andet – kommentarboks.

4. De handicappede, som du har undervist, har været på:

- a) Blandede hold (dvs. hold med både handicappede, der har "et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne" og ikke-handicappede). – Hvis ja, gå til spørgsmål 5.
- b) Rene handicaphold
- c) Almene hold (dvs. hold, hvor handicappede deltagere ikke har haft "et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne og dermed ikke udløst højere tilskud.)

5. Hvordan har du oplevet det at undervise personer med handicap i forhold til ikke-handicappede?

Meget sværere – sværere - ingen forskal – lettere – meget lettere.
Kommentarboks: Hvad var evt. de største vanskeligheder?

6. Ville du tage imod tilbud om efteruddannelse, der giver indsigt i handicappedes særlige forhold og læring?

Ja – nej

Hvis nej i spørgsmål_

Hvad er begrundelsen for dit nej i spørgsmål 6? (sæt gerne flere krydser)

- a. Har ikke tid
- b. Interesserer mig ikke
- c. Det har jeg ikke brug for
- d. Andet: kommentarkasse

7. Hvad er din opfattelse af ikke-handicappedes syn på handicappedes deltagelse på blandede hold og på almene hold (hvor handicappet ikke har betydning for undervisningen i det konkrete emne)?

- a. De forholder sig positivt til dem
- b. De forholder sig hverken positivt eller negativt til dem
- c. De forholder sig negativt til dem

8. Hvis du selv har barrierer overfor at undervise handicappede, skyldes de så? (flere krydser)

- a. Manglende viden om typer af handicap.
- b. Synes at det er besværligt at skulle tage særlige hensyn
- c. Bange for at holddeltagere uden handicap, vil synes at det er for besværligt og bede om at blive flyttet til et andet hold
- d. Andet: kommentarboks
- e. Jeg har ingen barrierer

9. Du har mulighed for at vælge ét af disse hold til undervisning i dit fag. Hvilket hold vil du vælge?

- a. Blandet hold (hold med ikke-handicappede og deltagere, der har et handicap i forhold til undervisning i det konkrete emne)
- b. Rent handicaphold
- c. Alment hold (hold med ikke-handicappede og handicappede, hvor deres handicap ikke har betydning for undervisningen i dit emne)
- d. Kommentarboks: Begundelse

10. Lovgivningen åbner mulighed for, at personer, der har et handicap i forhold til undervisningen i det konkrete emne, kan gå på et lille hold og modtage et højere tilskud.

Hvem vil være bedst til at foretage den vurdering?

- a) Deltageren selv
 - b) Skolelederen
 - c) Dig, som lærer
- Kommentarkasse:

11. Hvad er din egen holdning til øget inklusion i den folkeoplysende voksenundervisning?

Meget positiv – positiv – mindre positiv – negativ

Kommentarboks: Begrund gerne dit svar.

12. Har du gjort dig overvejelser om hvordan man bedre kan inkludere handicappede i den almindelige aftenskoleundervisning?

Ja – beskriv hvordan (kommentarfelt):

Nej

9.3 Interviewguide til deltagere – KOL-koret

Vores fokus er barrierer, holdninger og løsninger.

I repræsenterer det man kunne kalde "den omvendte inklusion"! – At personer, der ikke har KOL tilmelder sig et kor, hvor undervisning mv. tager afsæt i, at deltagerne har KOL.

Det er meget interessant for vores udviklingsprojekt: Inklusion – og den folkeoplysende voksenundervisning, at få belyst jeres erfaringer.

Svarerne behandles fortroligt.

RKA – KOL-Kor

A: Kursusstart:

A1: Spørgsmål til deltagere uden KOL

Hvorfor tilmeldte I jer KOL-koret, når I ikke har KOL?

Hvordan oplevede I KOL-deltagernes reaktion over, at I gerne ville være med i **deres** kor?

Hvordan oplevede I lærerens reaktion?

A2: Spørgsmål til deltagere med KOL

Hvad var jeres reaktion på, at deltagere, der ikke havde KOL, gerne ville deltage i **eres** kor?

Hvordan oplevede I lærerens reaktion på at skulle levere inkluderende undervisning?

B: Kursusforløb:

B1: Spørgsmål til deltagere uden KOL

Hvilken betydning syntes I, at det fik for læreren, at det var inkluderende undervisning?

Hvilken betydning syntes I at det fik for jer, at det var inkluderende undervisning?

Hvilken betydning syntes I at det fik for holdet, at det var inkluderende undervisning?

B2: Spørgsmål til deltagere med KOL

Hvilken betydning syntes I, at det fik for læreren, at det var inkluderende undervisning?

Hvilken betydning syntes I at det fik for jer, at det var inkluderende undervisning?

Hvilken betydning syntes I at det fik for holdet, at det var inkluderende undervisning?

C: Holdninger:

C1: Spørgsmål til deltagere uden KOL

Hvad er grundlæggende jeres holdning til inkluderende undervisning i

- a. Folkeskolen
- b. Uddannelsessystemet
- c. Den folkeoplysende voksenundervisning

C2: Spørgsmål til deltagere med KOL

Hvad er grundlæggende jeres holdning til inkluderende undervisning i

- a. Folkeskolen
- b. Uddannelsessystemet
- c. Den folkeoplysende voksenundervisning

D: Muligheder:

D1: Spørgsmål til deltagere uden KOL

Hvad skal der efter jeres opfattelse til for at øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning:

- a. I forhold til læreren
- b. I forhold til deltagerne
- c. I forhold til den handicappede deltager

Har I gode ideer til os for at skabe mulighed for øget inklusion?

D2: Spørgsmål til deltagere med KOL

Hvad skal der efter jeres opfattelse til for at øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning:

- a. I forhold til læreren
- b. I forhold til deltagerne
- c. I forhold til den handicappede deltager

Har I gode ideer til os for at skabe mulighed for øget inklusion?

9.4 Interviewguide – lærer på KOL-kor.

Hvilke udfordringer stod du med pædagogisk?

Opsummerende hvordan oplever du samspillet mellem personerne med KOL og dem uden KOL?

9.5 Interviewguide skoleleder – KOL-kor

Hvordan opstod ideen?

Hvordan vil du beskrive forløbet med inkluderende undervisning frem til nu?

Tilskudsmæssigt – hvordan håndterer du holdet?

Ideer der kan lette inklusionen også på andre områder?

9.6 Interviewguide til deltagere (APA):

Vores fokus er barrierer og løsninger.

Svarerne behandles fortroligt – og du vil ikke kunne blive identificeret. Vi har brug for dine helt åbne og helt ærlige svar.

APA-hold i

A: Kursusstart:

Hvad tænkte du, da der "dukkede" en blind deltager op?

Hvordan oplevede du lærerens reaktion?

Hvordan oplevede du de øvrige deltageres reaktion?

Hvordan oplevede du den blinde deltagers reaktion?

B: Kursusforløb:

Hvilken betydning synes du at det fik for læreren, at der var en blind deltager?

Hvilken betydning synes du at det fik for dig, at der var en blind deltager?

Hvilken betydning synes du at det fik for holdet, at der var en blind deltager?

C: Holdninger:

Hvad er grundlæggende din holdning til inkluderende undervisning i

a. Folkeskolen

b. Uddannelsessystemet

c. Den folkeoplysende voksenundervisning

D: Muligheder:

Hvad skal der efter din opfattelse til for at øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning:

a. I forhold til læreren

b. I forhold til deltagerne

c. I forhold til den handicappede deltager

Har du gode ideer til os for at skabe mulighed for øget inklusion?

9.7 Interviewguide til den blinde deltager

Vores fokus er barrierer og løsninger.

Svarerne behandles fortroligt.

APA-hold i

A: Kursusstart:

Du tilmeldte dig et almindeligt hold.

Gjorde du dig overvejelser inden – og i givet fald hvilke?

Informerede du skolen el. læreren i forvejen? – Hvorfor/hvorfor ikke?

Hvordan oplevede du lærerens reaktion?

Hvordan oplevede du de øvrige deltageres reaktion?

B: Kursusforløb:

Var læreren parat/kvalificeret til at tage de nødvendige pædagogiske og praktiske hensyn, der er betinget af dit synshandicap?

Hvordan oplevede du samspillet med de øvrige deltagere?

Hvilken betydning tror du den inkluderende undervisning fik for de øvrige deltagere?

Hvordan oplevede du det samlede kursusforløb – fagligt og socialt?

C: Holdninger:

Nu er det næppe interessant at spørge til din generelle holdning til inklusion, derfor dette lidt snedige spørgsmål:

Hvis du frit kunne vælge kursus i fødselsforberedelse/efterfødselskursus ville du så vælge

- a. Et kursus tilrettelagt specielt for blinde og svagsynede
- b. Et almindeligt kursus, som nu
- c. Hvorfor?

D: Muligheder:

Hvad skal der efter din opfattelse til for at øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning:

- a. I forhold til læreren
- b. I forhold til deltagerne
- c. I forhold til den/de handicappede deltager

Har du gode ideer til os for at skabe mulighed for øget inklusion?

9.8 Interviewguide til lærer (APA)

A: Kursusstart:

Hvad tænkte du, da der dukkede en blind deltager op?

2.

Hvordan oplevede du de øvrige deltageres reaktion?

Hvordan oplevede du den blinde deltagers reaktion?

B: Kursusforløb:

Hvilken betydning synes du at det fik for holdet, at der var en blind deltager?

Hvilken betydning synes du at den inkluderende undervisning fik for den blinde deltager?

Hvilken betydning synes du at det fik for dig og din undervisning, at der var en blind deltager?

C: Holdninger:

Hvad er grundlæggende din holdning til inkluderende undervisning i

- a. Folkeskolen
- b. Uddannelsessystemet
- c. Den folkeoplysende voksenundervisning

D: Muligheder:

Hvad skal der efter din opfattelse til for at øge inklusionen i den folkeoplysende voksenundervisning:

- a. I forhold til læreren
- b. I forhold til deltagerne
- c. I forhold til den/de handicappede deltager

Har du gode ideer til os for at skabe mulighed for øget inklusion.

9.9 Interviewguide skoleleder APA

Hvad tænkte du, da en blind deltager ville gå til fødselsforberedelse – og hvilke udfordringer gav det?

Hvilke initiativer iværksatte du?

Hvordan vil du beskrive hele forløbet med inkluderende undervisning?

Tilskudsmæssigt – hvordan håndterede du holdene?

Ideer der kan lette inklusionen – også på andre områder?

9.10 Link til FN konvention om rettigheder for personer med handicap

<http://www.menneskeret.dk/handicapkonvention/konventionen>

9.11 Oplev KOL-koret på YouTube:

[Oplev KOL-koret på YOUTUBE](#)